

Slutord om småtullarna

Bertil Fridén

I ett inlägg i Scandia 2/93 svarar jag på en artikel av Andersson Palm i 2/92, där han drar långtgående slutsater av lilla tullens summerade riksuppbörder under 1600- och 1700-talen. På tre viktiga punkter håller de inte för källkritisk granskning. Mot all kutym svarar AP med att ta upp ett nytt ämne (försök till kritik mot min bok *På tröskeln till marknaden*). Därvid ger han en bild av bokens syften, metoder, ståndpunkter och resultat i vilken jag inte känner igen mycket. De mest absurda anklagelser förekommer: t ex att jag i min bok som är full av bevis på allmogens enorma kommersiella aktivitet skulle ha menat att allmogen undviker marknadsutbyte i allmänhet! Läsarens och min situation inför AP:s alla omdömen och epitet är orimlig och ett ordentligt svar ogörligt.

Några ord dock! Mina huvudpunkter var: a) Bl.a. p.g.a. att AP tog fel på tulltaxa för tre kvarts sekel underskattas varuvolymer i slutet av perioden relativt tidigare. AP svarar med att taxan i praktiken var annorlunda p.g.a. avrundning. Det skulle kanske hålla om det vore en *skillnad* i praxis mellan perioderna. Det visar inte AP. b) Medan AP påstår att tullsummorna visade "oöverträffade" handelsnedgångar under krig beror i verkligheten minskningen i uppbördssumman exempelvis under 1710-talet på annat än en nedgång i faktisk tullvolym. Då ingår bara en bråkdel av tulluppbörden i rikssumman. AP försvarar sitt omdöme med hänvisning till min undersökning av tre(!) platser i sydvästsverige där tullen registrerades och där en viss nergång sker. Det är ett magert bevis å att rikssummorna indikerar en nationell handelskollaps. c) Tullen var inte mindre (som AP hävdar) utan högra under 1770-talets missväxtår än de omdelebart föregående deflationsåren. Här har AP inget svar.

Min uppfattning var — och är — att *nationella* tullvolymen kan bli en handelsindikator först med kontroll över de lokala summorna växlande karaktär (befrielser etc.). 1710-tals-exemplet m.m. illustrerar detta.

Några uppgifter för åren 1730—31 och 1723—25 i en bilaga är, som jag redan medgett oklara eller felaktigt tolkade av mig. Igen: han har rätt och igen: de finns inte med i någon beräkning i boken. För noggrannare undersökningar av handelsvolymen duger varken AP:s eller min tulltaxedeflator. De ger nära identiska resultat. Min har aldrig varit avsedd för ändamålet.

Införandet av borgartullen i Borås sker så tidigt att den oavsett effekter knappast berör mina beräkningar. *Sammansättningens förändring* i Boråstullen uppfattar jag som avspeglning av distributionens förskjutning i frånhandelsmän till allmoge. Problemet har jag sökt reducera genom en rad statistiska åtgärder: t.ex. differentiering och logaritmering av vissa serier. Det löser inte alla problem varför min slutsats är kringgärdad av reservationer som AP inte nämner.

Lennart Palm

Det är inte jag som drar in Fridéns avhandling i diskussionen om lilla tullen. Tväremot vad Fridén tycks tro var inte min ursprungliga Scandia-uppsats (i nr 93/2) riktad vare sig mot honom eller hans avhandling. Men när Fridén själv i sitt första svar hävdar att den metod han tillämpar i sin avhandling är överlägsen den jag föreslår tvingas jag naturligtvis ta upp hans bok. Jag fann där metodiska missgrepp som jag ingående diskuterade, med felskattningar på över 40% i vissa intervall. Fridéns tullserier för Borås visade sig bildligt talat bestå av äpplen för en period, plommon för en annan och päron för en tredje.

Statistiska abrovinscher som differentiering eller logaritmering kan inte förvandla sådana serier till enhetliga hallonserier. Att påstå något sådant är att försöka blanda bort korten för den statistiskt mer obevandrade läsaren. När jag direkt citerade Fridén om att sjuhäradsallmogen "undvek ... att ... göra sig beroende av utbytesförfogande" (Fridéns avhandling, s. 320) d.v.s var marknadsundvikande, ville jag därmed visa vilka märkliga slutsatser som bl.a. Fridéns brist på källkritisk metod vid tullserieanalysen tydligen leder till. Han undviker ovan betecknande nog att ange någon alternativ tolkning av den nämnda nyckelmeningen.¹

Så kort till Fridéns tre punkter: a) Fridén kommenterar inte att *både* originalrågtaxan från 1686 och nytrycket 1706 av samma taxa kan läsas så som jag gjort. Att jag påpekade att alternativa och entydligare taxor fanns för andra volymer bekyrrar honom inte. Han har rätt, punkt slut. Så diskuterar Fridén. Men faktum kvarstår att den verkliga rågtaxan är osäker.² Fridén *tror* att den av mig valda taxan överdriver handelsvolymen. Jag *bevisade* däremot att Fridén underskattar den — samtliga andra volymtaxor för råg 1686 ligger under den för en tunn som Fridén använt.³ När Fridén så överraskande meddelar att hans tullsummor aldrig varit avsedda för undersökningar av handelsvolymer drar han undan grunden för hela samtalet. Hur han kan våga en sådan reträtt är gåtfullt. I sin avhandling (s. 333 skriver han: "Lilla tullen mäter ... den legalt marknadsförda delen av produktionen" och (s. 232) "Jag har måst anta att uppördssumman för lilla tullen ... avspeglar utbytet ..."! Han fäster också stor vikt vid kortperiodiska förändringar i summorna (s. 232 ff). b) Fridén framhårdar i sin egendomliga skönmålning av de ekonomiska förhållandena under Karl XII:s regim. Acceptabla rikstullsummor sjunker 1704—1709 med nästan 16%. Som framgick i mitt första svar (not 6!) antyder skattningar utifrån ett mindre antal (5—15, inte 3, och inte enbart västsvenska!) tullstationer ett ytterligare fall 1709—1718 med 32%. Från toppen 1704 kan nedgången t.o.m. 1718 uppskattas till 43%, en utomordentligt stor tillbakagång som saknar motsvarighet i säkrare delar av min riks-serie! 1720 års pålitliga rikssumma ligger fortfarande 36% under 1704 års, vilket talar för rimligheten i dessa korrigerade skattningar. c) Jag besvarade denna fråga utförligt i Scandia 93/2, s. 318. Fridén har inga konkreta missväxtår eller siffror att komma med som motsäger min tablå där.

Noter

1. Jag är inte den ende som reagerat. Fridéns ekonom-historiska kollega Johan Söderberg är också förvånad. Se dennes *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750—1870. En regional analys*, 1993 s. 71.
2. En eventuell ändrad praxis beträffande förtullande kvantiteter skulle ha betydelse 1666—1756 eftersom taxan då varierar med volym. Tidigare och senare anges ett bestämt belopp per tunna. Då medför i vart fall själva taxan inga taxeskilnader p.g.a. avrundning.
3. Scandia 93/2, s. 317. *Kanske* vore en rimlig lösning att, mot bakgrund av de eventuella feltrycken i de två taxeeditionerna, utgå från de andra rågvolymer där de är entydliga, t.ex. medelvärde av de fem rågtaxor 1686 för olika kvantiteter som jag återgav. Detta genomsnitt blir 3,45 öre inkl förhöjningen. Både Fridén och jag skulle i så fall få jämka våra deflatorer 1687—1756. Min deflator i Scandia 92/2, s. 240, skulle komma att ändras för perioden 1687—1756 till 1,01 och mina belopp i kolumn f för samma period behöva multipliceras med 0,91. Det innebär inget för de relativa förändringarna mellan olika år under perioden, men sänker den skattade handeln med 9%. Fridéns deflator för intervallet borde justeras i motsatt riktning och summorna (förutom alla andra nödvändiga justeringar på ofta flera tiotals procent) höjas med cirka 6,5% om rensningen från 1686 års förhöjning görs på samma sätt som Fridén förutsätter i sin avhandling, tydligen multiplikation av 3,67 med 0,7629 (2,8 d.v.s. den i avh s. 340 angivna rågtaxan, dividerad med 3,67).